

OGLED NA TEKST EBERHARDA SCHOCKENHOFFA

Elvio BACCARINI, Rijeka

Sažetak

Eberhard Schockenhoff se u svojoj studiji o ljudskom dostojanstvu suočava s tradicionalnim temama o pridijevanju moralnog statusa i moralne zaštite ljudskoj osobi, unapređujući raspravu na relevantnim elementima. Riječ je o izuzetno bogatom tekstu koji se bavi važnom temom. Naravno, ne pronalazim važne mogućnosti osvrta na sadržaj toga teksta u elementima koji mi izgledaju u potpunosti prihvatljivi. Bavit ću se isključivo postavljanjima nekih pitanja koja mi izgledaju još uvijek otvorenim i nakon Schockenhoffova teksta.

Ključne riječi: ljudsko dostojanstvo, osoba, ugovor, prava, darvinizam, embrij.

U ovom ogledu krećem od Schockenhoffove tvrdnje prema kojoj: »Nitko od nas svoje ljudsko dostojanstvo ne zahvaljuje dogovoru ili odobrenju drugih; ono se ne priznaje niti se jamči uzajamno u humanome pravnom poretku, nego se priznaje kao temelj koji prethodi svemu.« Kasnije pojašnjenje ovog iskaza Schockenhoff nudi kroz veze sa znamenitim Kantovim načelom o čovječnosti kao cilju.

Postavlja se, međutim, pitanje kako interpretirati ovaj Schockenhoffov stav s obzirom na društveno-ugovornu teoriju, ili druge teorije koje utemeljuju moralni status upravo na mogućnosti interagiranja s drugim pojedincima, u međusobnom procesu priznavanja prava. Kao utjelovljenje takve pozicije možemo spomenuti utjecajne društveno-ugovorne pozicije Johna Rawlsa i Thomasa Scanlona, kao i poziciju Brucea Ackermana, koji moralni status temelji na međusobnom priznavanju zahtjeva u racionalnom i neutralnom dijalogu.¹ Ovakve pozicije, naravno, ne čine neproblematičnim status bića koja ne posjeduju kognitivne i dijaloške sposobnosti koje su nužne da bi se izборilo moralni status, ali se njihova pozici-

---

¹ B. A. ACKERMAN, *Social Justice in the Liberal State*, Yale University Press, New Haven, 1980.; J. RAWLS, *Politički liberalizam*, KruZak, Zagreb, 2000. (*Political Liberalism*, Columbia University Press, New York, 1993.); T. SCANLON, *What We Owe to Each Other*, Harvard University Press, Cambridge, 1998.

ja, u sklopu takvih prijedloga, regulira posredno. Mislim da bi bilo korisno kada bi nam Schockenhoff ponudio dodatna pojašnjenja, u obliku izravnijih kritika društveno-ugovorne teorije. Osim toga, činjenica je da društveno-ugovorne teorije (i srodna pozicija, poput Ackermanove) svojim standardima racionalnosti postavljaju neutralni teren, ili imaju barem ambiciju to činiti, za susret različitih svjetonazora u pluralističkim zajednicama. Mislim da bi bilo važno ukazati na to mogu li one uistinu to činiti, odnosno, alternativno, koja se pozicija može nuditi kao drugi kandidat.

Sljedeće se pitanje veže uz temu određenja Schockenhoffova polemičkog cilja. Kako sam primijetio u prvom pitanju, čini se da je taj predmet društveno-ugovorna teorija, kako izgleda po citatu koji sam ranije prenio. Međutim, pri kraju teksta, čini se da je glavni polemički cilj utilitarizam, što predstavlja drugi tip teorijskog okvira, koji zahtijeva i drukčiji polemički pristup.

Schockenhoff, kao što smo vidjeli, kaže da smo pozvani u ljudsku zajednicu ne preko volje drugih članova, već samom činjenicom pripadanja ljudskoj vrsti. To, smatra Schockenhoff, predstavlja razlog za negiranje onoga što naziva empirijskom distinkcijom između biološke činjenice ljudskog života i postojanja osobe. Na temelju Schockenhoffove pozicije stoji ideja da se filozofi koji podržavaju empirističku tradiciju oslanjaju na posjedovanje nekih svojstava, te na realizaciju neke određene razine razvoja.

Postavlja se pitanje što autor misli o poziciji mnogih suvremenih sljedbenika darvinističke pozicije, prema kojoj razlikovanje između vrsta nije dobar temelj za moralna razlikovanja, budući da nije ontološki dobro utemeljeno, po sebi. Takvo bi razlikovanje prije bilo primjer korisne strategije, nego ispravan opis činjenica. Mislim, ovdje, na kritiku esencijalizma, kojeg nude sljedbenici Darwinove teorije.

U odbijanju esencijalizma takvi se autori oslanjaju prije svega na činjenicu da vrste nisu nepromjenjive. Kako kaže Rachels: »Prije Darwina, kada se mislilo da su vrste nepromjenjive, naturalisti su vjerovali da je pripadnost vrsti određena time posjeduje li organizam svojstva koja određuju esenciju vrste. (...) Ova je esencija bila nešto realno i određeno, fiksirano prirodom po sebi, te je sustav klasičiranja smišljen od strane biologa viđen kao primjeren ili neprimjeren ovisno o tome koliko odgovara fiksiranom prirodnom redu. Evolucijska biologija povlači potpuno drukčije viđenje. Darwin je argumentirao da ne postoje fiksirane esencije; postoji samo raznolikost organizama koja su međusobno slična na neke načine, ali se razlikuju na druge.«²

Štoviše, ove varijacije predstavljaju središnji aspekt koji je relevantan za darvinističke naturaliste. Upravo te varijacije omogućavaju prirodnu selekciju. Kako kaže Rachels citirajući Darwina, pojedinci su međusobno grupirani u vrste

---

² J. RACHELS, *Created from Animals*, Oxford University Press, Oxford, 1990., 195.

na više ili manje arbitraran način. Pouka je, ukratko, da je, s perspektive naturalista, važan pojedinac sa svojim karakterizirajućim svojstvima. Ovakvu posljedicu darvinizma snažno prihvaćaju darvinisti. Ronald de Sousa, na primjer, kaže: »U svjetlu darvinističke prirodne selekcije (...) vrste nisu fiksirane u vremenu, i ono što prihvaćamo kao normu za određenu vrstu u neko vrijeme predstavlja samo činjenicu uporabljive statistike. Temeljna je činjenica individualna varijacija. (...) Ako želimo spoznati prirodu pojedinca, ne možemo više koristiti isto svjedočanstvo koje koristimo u promatranju drugih.«³

Alex Rosenberg kaže da postupna evolucija prirodnom selekcijom traži široku količinu varijacija unutar i između vrsta. Ove su varijacije dane prije svega genetskom rekombinacijom u spolnoj reprodukciji. Kao rezultat, ne postoje esencijalna svojstva fenotipa. Niti tipične, niti prosječne, niti osrednje vrijednosti nasljednog fenotipa ne čine normalne osobine pripadnika vrste, od kojih razlike i divergencije mogu vrijediti kao devijacije, defekti ili nenormalnosti.⁴ Esencija vrsta, u mišljenju darvinista, ne može biti pronađena na temeljnoj genetskoj razini. Philip Kitcher govori o recentnim raspravama o prirodnim vrstama koje često podrazumijevaju mogućnost ponovnog oživljavanja esencijalizma. Međutim, Kripke i Putnam, najvažniji predstavnici takvog pokušaja, ograničili su svoje rasprave u domenama izvan biologije i, kako smatra Kitcher, to su radili s pravom. S obzirom na spoznaje neodarvinizma, jasno je da se potraga za analogijom u mikrostrukturnoj esenciji ne može pronaći. »Ne postoji genetsko svojstvo koje može odigrati istu ulogu koju atomski brojevi igraju za elemente.«⁵

Opća slika koju dobivamo jest da ne postoje fiksirane esencije, već samo raznolikost organizama, koji su slični s obzirom na neka svojstva, a različiti s obzirom na druga. Iako postoje izuzeci, ovo izgleda kao dominantna pozicija u darvinizmu.⁶ Anti-esencijalistička pozicija očito je u sukobu sa slikom ljudske vrste koja bi imala unaprijed određen biološki status, koji bi imao moć odrediti i unaprijed određen moralni status koji može odrediti jasnu granicu demarkacije. Time se, naravno, ne želi negirati da možemo razlikovati ljudsko biće od dupina. Želi se samo reći da nećemo na najbolji način shvatiti osobine pojedinog dupina, ili pojedinog čovjeka, s obzirom na pripadanje vrsti, budući da su unutar vrsta prisutne varijacije i promjene. Želi se reći i to da ne možemo procjeniti pojedinog

³ R. de SOUSA, »Arguments from Nature«, u: D. COPP – D. ZIMMERMAN (prir.), *Morality, Reason and Truth*, Rowman and Allanheld, Totowa, 1985., 173.

⁴ A. ROSENBERG, »The Biological Justification of Ethics: A Best Case Scenario«, u: P. THOMSON (prir.), *Issues in Evolutionary Ethics*, State University of New York, Albany, 1995.

⁵ P. KITCHER, »Giving Darwin His Due«, u: J. HODGE – G. RADICK (prir.), *The Cambridge Companion to Darwin*, Cambridge University Press, 2003.

⁶ Za izuzetak, vidi S. OKASHA, *Darwinian Metaphysics. Species and the Question of Essentialism*, »Synthese«, 2002., 191–213.

dupina, ili pojedinog čovjeka, s obzirom na esencijalna svojstva vrste, budući da takva svojstva ne postoje. Ukratko, što je važno za moralnu raspravu, ne može se reći da neki pojedini čovjek, ili pojedini dupin, posjeduju neka stalna moralna svojstva, s obzirom na to da posjeduju neka prirodna esencijalna svojstva, budući da ne posjeduju prirodna esencijalna svojstva. Nema esencija i devijacija, ili nedostataka u odnosu na esenciju. U prirodi, kažu darvinisti, postoje samo individualne varijacije. Ali, ako je tako, tada nije moguće moralna razlikovanja odrediti na temelju pripadanja vrsti.

Nekoliko riječi o nepristranoj perspektivi, koja je svojstvena moralnoj prosudbi. Kako kaže Schockenhoff, ne smije se zauzeti diskriminativni i instrumentalni stav prema embrijima. Njihova perspektiva mora biti uzeta u obzir, kao i perspektiva već rođenih bića. Rješenje je u nepristranoj perspektivi. Mislim da bi bilo korisno produbiti raspravu o nepristranoj perspektivi. Prikazat ću sada što može slijediti iz dvaju mogućih shvaćanja nepristrane perspektive koja su jako utjecajne u suvremenoj filozofiji morala; jedan je konzekvencijalistička, a drugi Rawslov. Prije svega valja pojasniti što se označava »nepristranom perspektivom«. Tim se izrazom označava dolaženje do moralnih zaključaka uzimajući podjednako u obzir svačiju perspektivu. To otvara problem opće naravi, odnosno pitanje o tome što znači uzeti u obzir perspektivu embrija, to jest perspektivu bića koje ne može ništa spoznati, niti imati ikakav osjet. Mislim da bi bilo korisno i pojašnjenje o tome. Ipak, zanemarit ću ovo pitanje, kako bih mogao nastaviti diskusiju. Prije nego što ću to učiniti, međutim, spomenut ću drugo moguće shvaćanje »nepristrane perspektive«. Time se, sada, označava perspektiva nepristranog promatrača koji podjednako uzima u obzir svačije interese. Čini se dosta prirodnim očekivati da takvo shvaćanje vodi dosta izravno u utilitarizam (prihvaćanje kriterija maksimiziranja opće korisnosti), pa ga neću ovdje niti razmotriti.

Konzekvencijalist bi rekao da, naravno, trebamo uzeti u obzir nepristranu perspektivu. To je ono što, uglavnom, mnogi konzekvencijalisti i čine u utemeljenju svoje pozicije. Ali, pogled s nepristrane perspektive može označiti upravo žrtvovanja embrija. Na primjer, Richard Hare kaže da nepristrana perspektiva omogućava žrtvovanje embrija za eksperimentiranje. Evo argumenta koji nudi Hare.⁷ On kaže da embrij koji bi bio napravljen radi eksperimentiranja ne bi postojao ni na koji drugi način. On ne pati, budući da u svojoj fazi razvoja ne može ništa osjećati. Dakle, korištenje embrija za eksperimentiranje ne čini štetu embrijevu interesu da živi, budući da i onako ne bi živio, da nije bio napravljen radi eksperimentiranja. Ne čini se šteta ni interesu embrija da ne osjeća patnju, budući da je ne osjeća. Dakle, gledano s perspektive embrija, u ovom slučaju on ne doživljava nikakvu štetu.

---

⁷ R. M. HARE, *Essays on Bioethics*, Clarendon Press, Oxford, 1993.

Što je moguće reći u sklopu Rawlsove paradigme?⁸ Zamislimo veo neznanja iza kojeg različiti pojedinci ne znaju koja je njihova pozicija u svijetu. Oni trebaju odlučiti o tome što činiti u svijetu, bez znanja je li njihova pozicija u svijetu ona embrija čiji je živčani sustav još uvijek nedovoljno razvijen kako bi mogao osjećati, ili ona odrasle osobe koja može imati veliku korist od eksperimentiranja na embriju (ili spasiti si život putem pobačaja). Kao potencijalni embrij, pojedinac može izgubiti budući život, ali je to gubitak kojega on nikada neće biti svjestan, budući da, kada mu je život oduzet, nije imao mogućnost išta osjećati, dakle niti to da je živo biće kojem se oduzima život. Kao odrasla osoba, pojedinac može doživjeti raniju smrt, ili život uvelike ugrožen bolešću. Te gubitke pojedinac doživljava kao gubitke, budući da ih je potpuno svjestan. Čini se da bi pojedinac iza vela neznanja ipak odabrao da se spasi one situacije u kojoj se gubitak osjeća kao gubitak, to jest, pojedinac je svjestan da doživljava gubitak. U najmanju ruku, može se reći da je pitanje otvoreno.

Možda Schockenhoff nepristranom pozicijom želi označiti poziciju s koje se spoznaju objektivne moralne istine. Ali, i u tim slučajevima postoje problemi. Poznato je u etici da kada zastupamo postojanje objektivnih moralnih istina, objektivne vrijednosti, u životnim situacijama, mogu biti u sukobu i izazvati moralne dileme. S obzirom na to, nije uvijek jasno da trebamo privilegirati pravo embrija u odnosu na pravo majke, ili bolesnika. Zamislimo slučaj kada bi eksperimentiranje bilo nužno kako bi se našlo rješenje za spas bolesne osobe. Bolesna osoba bi mogla reći da je njezino pravo na ozdravljenje važnije od embrijeva prava na život, ili barem podjednako vrijedno, te da se njoj ne smije unaprijed oduzeti pravo na život. Na to bi se moglo odgovoriti da bi bolesna osoba koristila embrij kao puko sredstvo za svoje ciljeve, što je moralno nedopustivo.

Ipak, ostaje problem je li načelo o čovječnosti kao cilju, kada ga gledamo u konkretnim aplikacijama, načelo koje je univerzalno primjenjivo, odnosno, je li takvo da će uvijek odrediti rješenje u prilog nenadjačive snage prava na život embrija. Zamislimo slučaj majke za koju bi rađanje bilo smrtonosno. Zamislimo i da je ona začela na način koji ne uključuje njezinu odgovornost. Moglo bi se reći da bi u tom slučaju ona bila sredstvo za embrij, a da bi pobačaj mogao biti samo slučaj njezine samoobrane. Ili, zamislimo tragične slučajeve etničkog silovanja. U tim su slučajevima žene jedne etničke skupine silovane kako bi rađale djecu drugog etničkog porijekla (mislim da problem predstavlja genetsko određenje etniciteta, ali ovdje ću zanemariti to pitanje). Moglo bi se reći da su one upotrijebljene kao sredstva, ako im se ne omogućava pobačaj.

Čini mi se očitim da je riječ o slučajevima tragičnih moralnih dilema koje još uvijek zaslužuju pojašnjenja.

⁸ J. RAWLS, *A Theory of Justice*, Harvard University Press, Cambridge, 1971.

Summary

REFLECTION ON THE EBERHARD SCHOCKENHOFF'S TEXT

In his studies of human dignity Eberhard Schockenhoff confronts traditional topics about attributing moral status and moral protection to a human person advancing discussion to relevant elements. This is an exceptional wealthy text that deals with a significant topic. Naturally, the author does not deal with any important factors concerning the writing of the text as far as elements that are completely acceptable are concerned instead dealing exclusively with posing some questions that appear to remain contentious even after reading Schockenhoff's text.

Key words: *human dignity, person, contract, rights, Darwinism, embryo.*